

Дмитро ДАНИЛЮК

ВІДОМИЙ УЧЕНИЙ-СЛАВІСТ М. ЛУЧКАЙ (1789-1843) (До 220-річчя від дня народження)

Михайло Михайлович Лучкай ввійшов в історію як вчений-історик, мовознавець, фольклорист, культурно-освітній і церковний діяч. Доля судила йому розв'язати ряд важливих завдань, поставлених перед кращими епохою в якій він жив.

Його життя й діяльність припали на першу половину XIX ст., на той період історичного розвитку, коли в західноєвропейських країнах здійснювалися докорінні зміни як в соціально-економічній,

так і в суспільно-політичній сфері. У вірі оновлення зникали усталені віками ідеологічні догми, розкріпачувалася думка, зростав потяг до пізнання національної історії, рідної мови, культури, тобто йшов процес національного самоутвердження поневолених народів. Охопив він і Закарпаття, яке перебувало у складі Угорського королівства, а разом з ним, в Австрійській імперії. Ідеї західноєвропейського просвітництва все більше оволодівали умами значної частини закарпатської інтелігенції, і вже наприкінці XVIII ст. в неї сформувався широкий науковий світогляд, вона володіла значною джерельною базою про минуле свого народу, його етногенезис, культуру, освіту, мову. Серед видатних діячів – Мукачівський єпископ А.Бачинський, котрий в умовах денационалізаторської політики австрійських властей не дав задушити рідне слово, мовознавці А. Коцак і І. Фогораші, поет і філософ В. Довгович, педагог І. Чургович та ін. А в 1799-1805 рр. вийшла в світ перша праця з історії Закарпаття І.Базилевича «Короткий нарис фундації Федора Корятовича», яка започаткувала історичну науку в краї.

Однак життя вимагало вирішення назрілих проблем в комплексі і на якісно вищому науковому рівні. З цим успішно впорався М.Лучкай, пройшовши складний, але багатогатний життєвий і творчий шлях.

Михайло Михайлович Лучкай народився 19 листопада 1789 р. в селі Великі Лучки, що на Мукачівщині, у бідній багатодітній сім'ї священнослужителя Михайла Попа і був старшим серед шістьох дітей [1. С. 55]. Від назви рідного села згодом взяв псевдонім Лучкай. Здобувши початкову освіту у місцевого дяка, вступив в Ужгородську гімназію, згодом вивчав філософію у Великому Варадині (сьогодні Орадея в Румунії), а в 1812 р. вступив у греко-католицьку семінарію у Відні – Барбареум, де слухав лекції з історії слов'ян, подружився зі студентами, вихідцями з різних слов'янських земель.

Навчання у Відні завершив у 1816 р. і, як пише його перший біограф В. Гаджега, «вернувся до отчизни з немалою похвалою», що відразу було помічено місцевим церковним керівництвом. Його призначили бібліотекарем і архіваріусом при Мукачівській греко-католицькій єпископській канцелярії, а в 1818 р. – секретарем єпископа Олексія Повчія [2. С. 28-29]. Однак молодий богослов радів не стільки стрімкій кар'єрі, скільки появи можливості працювати в єпархіальному архіві і брати участь у зарубіжних поїздках. Спостережливий і допитливий священник-інтелігент переймався духом демократичних перетворень у західноєвропейських країнах, жадібно сприймав ідеї національного відродження слов'янських народів Австрійської імперії.

У 1827 р. М. Лучкай призначається парохом в Ужгороді. Він не тільки успішно виконує священницькі обов'язки, а й цікавиться історією свого краю, хоче в'яснити, до якого роду й племені належать його співвітчизники – закарпатські русини. У зв'язку з цим він цікавиться просвітницькою діяльністю єпископа А. Бачинського і запалюється бажанням покласти і свій талант на вівтар зміцнення національної самосвідомості закарпатських русинів, чудово розуміючи, що для досягнення цієї благородної мети слід засвоїти надбання передової європейської науки.

І така нагода настала. На прохання князя італійського міста Лукка Карла Бурбонського, М. Лучкай ще з трьома священниками за сприяння І.Фогорашія був відряджений до Італії. Так закарпатець став посланцем краю до колиски європейської цивілізації, де працював з липня 1829 до жовтня 1830 р. [3. С. 85]. Він з головою поринув у тамтешні архіви, зокрема Риму, почав вивчати італійську мову. Інтерес до досліджування мов у нього виник давно, ще у 1815 р. він склав рукописну розвідку про ефіопські мови («Словник і алфавіт»), яка зберігається у бібліотеці УжНУ [4], за що фахівці вважають його чи не першим ефіопістом в Україні [5]. А в обласному держархіві зберігається його чотиримовний словник «Проспект русько-латинсько-угорсько-німецького словника на основі священних та літургійних книг» [6].

Перебуваючи далеко від рідного краю, М. Лучкай ніколи не забував про долю свого народу і стара «Церковная газета» відзначала, що він

«к своему народу питал самое теплейшее чувство. О нем имел он возвышенное понятие, усваивая ему доблести, обещающие ему блистательную будущность» [7. С. 55]. Дійсно, ці почуття М. Лучкая втілилися в конкретні справи. Далеко від батьківщини він посилено працює над створенням граматики рідної мови, щоб, як пише В. Гаджега, «піднести честь свого народу». І вже у 1830 р. в Будині виходить його «Грамматика словяно-руська» [8] – перша не тільки для закарпатських, а й галицьких і буковинських русинів. Вона відразу після виходу була високо оцінена знаними славістами, зокрема членами відомої «Руської Трійці» у Львові. Один із них, І. Вагилевич, у листі до відомого російського історика М. Погодіна відзначав у 1836 р.: «Это творение по сию пору одно из самых лучших в своем роде» [9. С. 147].

Відомий мовознавець М. Возняк у 1909 р. відзначив, що М. Лучкай «перший в австрійській Україні, наскільки дозволяло на се йому знання і погляди на справу, дав граматичне оброблення української мови» [10. С. 92]. А видатний чеський славіст П. Шафарик, аналізуючи стан мовознавства в Україні, назвав граматику М. Лучкая першою після «Грамматики малороссийского наречия» О. Павловського, що вийшла в С.-Петербурзі в 1818 р. [11. С. 34].

Якби М. Лучкай більше нічого не написав, крім «Граматики», то і цим би заслужив на добру пам'ять нащадків. Але він поставив собі за мету розв'язати ще одну важливу проблему – довести, що його край, перебуваючи в чужоземному державному утворенні, має своє ім'я, історію, належить до східнослов'янського ареалу. Про цей свій задум він сповістив в «Граматиці» і втілював його у фундаментальній шеститомній праці «Історія карпатських русинів». (Автор 5-го тому І. Пастелій). Її рукопис за браком коштів та з інших причин півтора століття пролежав «громадний труд», «перворядный источник», «колоссальное произведение» тощо. Тільки в 1999-2003 рр. при допомозі ректорату й копівкою праці вчених УжНУ видано перекладені кількома роками раніше чотири томи [12].

Які ж проблеми порушив М. Лучкай і що нового вніс в історичну науку? Насамперед він переконливо доводить слов'янське походження «карпатських русинів» і що вони автохтонне (корінне) населення краю. Тут же підтверджено висновок, зроблений ще в «Граматиці», про те, що мова закарпатських русинів та ж сама, «яка вживається, крім Малоросії, Польщі, ще в Галичині, Волині та на Буковині, і звідси через південний бік Карпатських гір або верхню Угорщину, по Спиш» [13. С. 48-49].

Важливо, що минуле Закарпаття вчений висвітлює на тлі загальноєвропейської історії, виокремлюючи в ній найважливіші події, які вже охарактеризували його попередники (І. Базилович, І. Орлай, Ю. Ве-

нелін), – переселення угорських племен наприкінці IX ст. і створення ними державності, прихід на Закарпаття Ф. Корятовича в XIV ст., укладення Ужгородської унії в 1646 р., інші події.

Та наукова вартість «Історії карпатських русинів» відзначається рядом думок і висновків, яким властива цілковита новизна і оригінальність. Зауважимо, що в тодішній історіографії домінувала тема утвердження царських та королівських династій, життя придворної знаті, пануючих класів взагалі. Французький історик О. Тьєррі справедливо скаржився: «Нам не вистачає історії громадян, історії підданих, історії народу». Закарпатський вчений створив модель такого підходу до висвітлення історії, зробивши якісно новий крок у методиці історичного дослідження, головним об'єктом якого став народ.

В «Історії карпатських русинів» широко висвітлено економічне і політичне становище селянства, його антифеодальні виступи, національно-визвольні рухи. Так, характеризуючи селянську війну під проводом «треба скинути ярмо поміщиків», «хай перестануть існувати графи, барони і знать, хай називаються лише громадянами і селянами, хай буде знищена сама королівська влада» [14. С. 209]. Йому не байдужі інтереси селян-кріпаків, щиро уболіває за їх долю. Він з великим співчуттям пише, що після жорстокої розправи австрійців над повстанцями «ще більш обтяжливою була доля селян, тому що були кинуті у вічне рабство, ще й тепер оплакують свою нещасну долю».

М. Лучкай порушує низку проблем з історії угорського народу, зокрема висвітлює його боротьбу за визволення з-під залежності Австрійської імперії в кінці XVII – на початку XVIII ст. Він високо оцінює таких його проводирів, як Бочкаї, Заполі, Імре Текелі, Ференца Ракоці I, його дружину Олену Зріні та сина Ференца Ракоці II. Дослідник з жалем визнає, якою дорогою ціною треба платити за свободу: «Знову стали кривавими рани угорського народу».

Цілковитою новизною відзначається дослідження такої проблеми, як культура й освіта на Закарпатті в добу Середньовіччя. Їх розвиток пов'язаний із діяльністю «славних мужів XVIII ст., які скеровували народ до світла і на шлях чесності та моралі». Тут знаходимо біографії і опис педагогічної діяльності 54 професорів мукачівських шкіл, які сповна віддали свій талант розвитку освіти, науки й культури в краї. Вчений вірив, що пам'ять про цих освічених русинів буде благословенна. Особливу шану віддає таким мукачівським єпископам, як Е. Ольшавський, І. Брадач, А. Бачинський. Наведені приклади аргументовано спростовують ще недавно пануючу заідеологізовану тезу про суцільну неписьменність Закарпаття в минулому. Це були не тільки церковні, а й культурно-освітні діячі, котрі «поєднували святість шановної науки із поважністю і строгістю моралі» [15].

За християнськими морально-етичними принципами жив і сам М. Лучкай. Ці принципи він в 1831 р. виклав у двотомному творі «Церковні бесіди» [16]. Вони пройняті гуманізмом, любов'ю до ближнього, милосердям. М. Лучкай як гуманіста характеризує і така його настанова: «Тільки моральність треба цінувати, аморальність зневажати і викорінювати найбільш діючими засобами, якими тільки можна». Він з великою любов'ю ставився до свого народу, закликав його до єднання в ім'я благородних цілей. Надзвичайно актуальними сьогодні залишаються його слова: «Цілісність та безпека держав ґрунтується на взаємній любові співгромадян». Вчений не тільки пропагував ці принципи, а й керувався ними у повсякденному житті. Він не сприймав «розкіш і сластолюбіє», засуджував чванство, пихатість багатих і ставив у приклад трудящу людину: «Земледелец цілий тиждень при косі й мотиці жар сонячний терпить».

Все своє життя М. Лучкай слідував такій заповіді: «Главнейшая повинность человеколюбия есть: незнающего научить, недоумевающему добрый совет дать, а заблудшего на путь направить» і «тоді земля не заросте бур'яном». От чому він, як шкільний референт єпархії, з боєм доповідав про низький рівень шкільної освіти на Перечинщині і Велико-березнянщині і вказував, що причина цього – бідність народу. Сам він допомагав людям як міг – збирав кошти у «вдовинний і сирітський» фонд, часто навідувався в сирітський дім, який був побудований єпископом О. Повчієм для дітей сиріт священників в Ужгороді. Та й у передсмертному заповіді він просив продати його побутові речі і книги, і на вилучені кошти організувати видавничу справу, а решту – роздати вдовцям.

Ім'я М. Лучкай зазвучало в науковому світі вже за його життя. Всі дослідники, котрі відвідували Ужгород, вважали за доцільним ознайомитися з його науковим доробком. Серед них російський вчений І. Срезневський, який назвав М. Лучкай «справжнім хохлом», український Я. Головацький, польський А. Кухарський, словацький Б. Носак-Незабудов та інші. Ян Коллар у відомій поемі «Дочка Слави» поставив його в один ряд з такими слов'янськими будителями, як Обрадович, Добровський, В. Караджич, З. Неєдлі [17. С. 241]. Його ім'я вписане в літературному альманасі «Руської Трійці» – «Русалка Дністровая». Поступово ім'я М. Лучкай утверджується в сучасній українській науці – його наукова спадщина охарактеризована в такому академічному виданні як «Історіографічні дослідження в Україні» [18].

М. Лучкай відійшов у вічність на 55-му році життя 3 грудня 1843 р. Похований у каплиці яку сам і збудував, біля церкви в Ужгороді (сьогодні - вулиця Цегольнянська).

Талановитим вченим європейського рівня, гуманістом-патріотом, культурно-освітнім діячем ввійшов Михайло Лучкай в історію нашого

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Церковная газета. Будин, 1858. № 7. 10 марта. С. 55.
2. *Гаджега В.* Михаил Лучкай. Життєпис и творы. Факсим. Видання. Ужгород, 2000. С. 28-29.
3. *Гординський Я.* Основаніє греко-католицької церкви в князівстві Лукка в Італії // Записки Наукового товариства Т.Шевченка. Т.СХХУ. Львів, 1918. С. 85.
4. *Lucskay M.* Nos vocabularium Alphabetum scripsit Viennae/ 1815-22 p. // Бібліотека Ужгородського національного університету, відділ рукописів і стародруків.
5. *Качій Ю.* Рукопис М. Лучкая про ефіопські мови // Закар. Правда. 1986. 19 жовтня; *Тютрюмова Т.Л., Штернберг Я.И.* Рукопис 1815 г. украинского ученого М.Лучкая: (Об эфиопских языках: Материалы первой конфер. по семит. яз. 26-28 октября 1964. М., 1965. Вып. 2 (Ч.1). С. 135-140.
6. Див.: *Дзендзелівський Й., Штернберг Я.* Чотиримовний словник М.Лучкая // Дукля. 1986. № 2.
7. Церковная газета. 1858. 10(22) марта. № 7. С. 55.
8. *Лучкай М.* Граматика слов'яно-руська. Переклад з латинської П.М.Лизанця та Ю.М.Сака. К., 1986. -190 с.
9. Цит. за: *Свенцицкий И.* Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. Львов, 1905. С. 147.
10. *Возняк М.* Студії над галицько-українськими граматиками ХІХ ст. // Записки наукового т-ва ім. Т.Шевченка. Т. ХС. Кн. ІУ. Львів, 1909. С. 92.
11. *Szafarzyka P. J.* Slowianski Narodopis przelozył z czeckiego Piotr Dantmann w Wroclawly. 1843. S. 34.
12. *Лучкай М.М.* Історія карпатських русинів. У 6-ти тт.- Т. І-ІУ. Ужгород, 1999-2003.
13. *Лучкай М.* Граматика слов'яно-руська. С. 48-49.
14. *Лучкай М.* Історія карпатських русинів. Т.2. Ужгород, 1999. С.209.
15. Детальніше про це див.: *Данилюк Д.* Михайло Лучкай – патріарх закарпатської історіографії. Ужгород, 1995.
16. *Лучкай М.* Церковныя Беседы на все недели рока на поученіє народное в церкви парохіальной казанцы. Ч. 1. Будин, 1831. - 340 с.; Ч. 2. - 311 с.
17. *Slavy Dcera.* Liricko – epicka basen v peti zpevich od Jana Kollara. Osme vydani. Nakladaxetl I.I.Kober knihkupectvi v Praze, b.p. - S. 241.
18. *Данилюк Д.* Михайло Лучкай як історик // Історіографічні дослідження в Україні.
19. Про це див.: *Данилюк Д.* Історична наука на Закарпатті (кінець ХУІІІ – перша половина ХХ ст.). Ужгород, 1999.